

Václav Bělohradský: Emigrací se člověk ocitá v „mezisvětě“

28.02.2022

Z rodné Nitranské ulice vedla jeho cesta až do Itálie, kde žil dlouhých 30 let. Na Vinohrady i Žižkov se přesto známý český filozof ve vzpomínkách rád vrací.

Narodil jste se v Nitranské ulici na Vinohradech, v pěti letech jste se stěhovali s rodiči do Kubelíkovy na Žižkově. Vnímal jste hranici obou čtvrtí?

Kubelíkova byla tenkrát hranice mezi čtvrtí proletářskou, tedy Žižkovem, a buržoazní, tedy Vinohrady. Ta hranice byla významná, jak jste sestupovali ulicemi níž a níž, proletářský Žižkov nabíral na síle — chlapi nosili modráky, děti tepláky. Na Vinohradech jsem potkával úředníky v oblecích, byly tu lepší byty. Když jsme si v nich jako děti hráli, cítili jsme se „buržoázně“.

Jaká je vaše první vzpomínka na náměstí Jiřího z Poděbrad?

Mám matnou vzpomínku, jak na Jiřáku jezdím na koloběžce s mojí maminkou, která je tak trochu buržoázně oděna v kabátku s kožešinou a pozoruje mě. To mohl být rok 1948 nebo 49. Taky si vzpomínám na zvláštní „vyděšení“ z nástupu nového režimu: na dílnu truhláře a lakýrníka Prokúpků nebo hokynáře Dubna, vidím ještě zřetelně nápisy na štítech krámů. Táta tehdy pracoval jako daňový poradce mnoha takových malých živnostníků a pamatuji si na neurčitý smutek z toho, jak ten jejich svět zanikal. Někteří z nich u nás schovávali třeba věci, které by jim mohli noví vládcí „vyvlastnit“.

Lišili se kluci na Žižkově a na Vinohradech?

Jeden z rozdílů mezi kluky z obou čtvrtí byl, že Vinohradák byl veden k tomu, aby se staral o to, čím v životě bude, kdežto správnému Žižkovákovi to bylo dost jedno. Neplatilo pro něj to vyděračské „uč se, nebo se nedostaneš na gympl“. Na Žižkově nebyly děti terorizovány středostavovskou představou, že z nich musí něco být. V těch čtvrtích jsem poprvé opravdu „materiálně“ viděl třídní rozdíly, což bylo pro mě jako dítě velmi důležité. Později ale Žižkováci za svou bezstarostnost platili třeba horším společenským uplatněním.

Jak vypadaly ulice vašeho dětství?

Prožívali jsme klukovské války, byly dost surové, házeli jsme po sobě i šutry. Hlavní fronta šla Riegrovými sady a Rajskou zahradou. Já jsem byl jednou zajat vinohradskými kluky a označen za špiona Žižkováků. Než mě pustili, dlouze jsem musel vysvětlovat, koho všeho znám z Vinohrad.

Co dalšího z té doby se vám vrylo do paměti?

Když jsme se přestěhovali do „Kubelíčky“, úplně prvním zážitkem byl dvorek plný roztodivných věcí, jako jsou portréty pánů v uniformě, šavle, vojenské čepice a tak dál. Byla to pozůstalost vdovy po nějakém vysokém rakouském funkcionáři. Vedle v přízemí zase bydleli sympatičtí manželé, původně majitelé restaurace v domě, kterým ta hospoda už nepatřila, ale pořád tam pracovali a v našich čích měli status „majitelů“. Do Ježkovy ulice jsem zase chodil k profesorovi Jurzovi na angličtinu, která se tenkrát ještě neučila ve všech třídách. Vzpomínám i na železné neděle, kdy se ze sklepů a bytů vyneslo staré harampádí, nejčastěji zbytky válečné doby, hasičské helmy, plynové masky. Rozkrádali jsme ty hromady a hráli si hloupě na válku. Dokonce jsme někdy v zápalu boje házeli prasklé žárovky jako granáty do místností, ale snad jsou takové dětské zločiny už promlčeny.

Co váš vztah ke škole a učení?

Už jako dítě jsem rád četl, hlavně knihy o historii. Chodil jsem často do Ruské knihy na Václaváku kupovat

s otcovým požehnáním levně cizojazyčné knihy a slovníky, táta mě vedl ke studiu jazyků. Někdy od šesté třídy už jsem se orientoval na filozofii v obecném smyslu. Maminka se toho hrozila, chtěla ze mě mít třeba lékaře, ale mě zajímaly „obecné pohledy na svět“. Při orientaci v tom mi pomohla moje skvělá učitelka dějepisu na střední škole (tehdy od 6. do 8. třídy) Schauerová — křestní jméno už nevím. Když jsem nastoupil na „Sladárnu“ (Gymnázium Karla Sladkovského), byla 60. léta — holky nosily barevné punčochy a ohony, my se stříhali na „blbečka“, ze tmy padesátek se vynořil oslnivý Semafor, nová filmová vlna, Hrabal, Kundera a tak dál. Té nové době moc nepřála tehdejší paní ředitelka „Sladárny“, snad byla i poslankyní KSČ, už nevím. Víím jen, že proti duchu šedesátek dost bojovala, bylo to velmi nepříjemné a v mém případě se to promítlo i do kádrového posudku. Sen o studiu na univerzitě se rozplynul.

Pak jste se ale na univerzitu přece dostal.

Musel jsem ale rok pracovat na Stavbě mládeže v Kralupech nad Vltavou, abych se kádrově očistil. Byl jsem betonář a zedník čtvrté třídy. Poznal jsem při tom řadu dalších lidí, kteří se tam museli prací vykoupit z nějaké kádrové či jiné situace, kterou by jinak nemohli změnit. Mojí největší zkušeností z toho roku byla změna pohledu na dělníky. Do té doby jsem je vnímal jako spokojenou vrstvu, která podporuje režim, ale tam jsem potkal zedníky, elektrikáře a další, kteří byli antikomunisté a nesnášeli neefektivitu toho systému. Překvapilo mě to.

Kde jste prožil okupaci v srpnu 68?

Především musím vysvětlit, že v roce 1966 jsem byl na stipendiu v Itálii. V srpnu 68, když jsem byl na vojně v Chebu, mi pak z Itálie napsali přátelé, zda nepotřebuji pomoc. Já řekl, že ano, a v lednu 1969 jsem tam emigroval. Na chvíli jsem se ještě vrátil, ale hned nato jsem odešel definitivně. Cítil jsem, že musím pryč. Půlnočním vlakem jsem odjel do Vídně, pěšky došel na Süd-Bahnhof a 30 let jsem pak žil v Itálii.

Jaká byla Itálie 60. a 70. let?

Nejdříve mě negativně překvapila malá modernost té země — v roce 1970 řešili Italové ještě referendum o zrušení rozvodu. Později jsem si ale Itálii zamiloval, hlavně pro její rozmanitost. Začíná alpskými hřebeny u rakouských hranic a končí ostrovem Lampedusa nedaleko Tuniska. Nejvíce jsem žil a pracoval v Janově a poté v Terstu. První léta mé práce na univerzitě byla ve znamení velké revolty studentů, která bohužel zčásti vyústila v terorismus. To byla nebezpečná léta.

Je život v emigraci těžký?

Člověk se ocitá v jistém „mezisvětě“, který sice traumatizuje, ale dává také šanci na „tvořivý způsob života“. Trauma se někdy projevuje určitou nenávisť k místu emigrace, nebo naopak přehnaným pohrdáním místem, odkud se dotyčný rozhodl odejít. V mém případě nastal „tvořivý způsob života“. K tomu mi pomohla vstřícnost Italů, kteří toho mají s Čechy dost společného — například národně-obrozeneckou mentalitu. Kus jejich země byl také součástí Rakouska-Uherska, v Terstu jsem se proto cítil jako doma. Začátky byly těžké, hlavně ekonomicky, ale v osmdesátých letech jsem se cítil šťastný.

Přijali vás Italové?

Status cizince tam nemá hned negativní zvuk jako třeba v Británii. Zpočátku mě považovali za „slavo“, tedy Slovana, jak bylo podivným zvykem. Vnímání Čechů hodně změnil Milan Kundera, který mě později pozval ke spolupráci v Paříži na tématech „střední Evropy“. Ten svým dílem přispěl k tomu, že se „kultura střední Evropy“ stala velkou světovou módou, přestali jsme být „slavi“ a začali jsme patřit do velké ironické kultury, která spojovala v jeden celek Prahu, Vídeň, Budapešť, Lvov. Terst byl například součástí habsburské říše už od roku 1381.

Jaký byl návrat do Prahy?

V roce 1990 jsem přijel do Česka přes Plzeň a poslouchal projev Václava Havla o tom, že „Vítězný únor“ už se nebude opakovat, takže to bylo tuším v únoru 1990. Pár dní nato jsem se s ním konečně setkal i osobně. Když jsem přijel na Žižkov do krajiny svého dětství, vydal jsem se do Baranovy ulice, kde bydlela

maminka. Už to byla stará paní, té přicházející době moc nerozuměla, prožívala ji se směsí radosti a strachu. Vzpomínám, že jsem se šel projít po Vinohradské třídě, vešel do řeznictví U Brabců, dal si za asi 1,50 Kčs držkovou polévku a najednou vidím, že vedle stojí básník Petr Král, se kterým jsem se v exilu intenzivně přátelil. Nejvíce mě ale dojala návštěva (tehdy ještě) Realistického divadla, kde hráli představení Republika. V závěru psal jeden herec na tabuli jména autorů, jejichž dílo se ocitlo pod ledem doby a teď se vynořuje. Napsal i moje jméno. Byl to velký zážitek — co bylo umlčeno, se vrací, to je podstata kultury. Já jsem se pak definitivně přestěhoval do Prahy až v roce 2014.

Překvapilo vás hlavní město?

Vnímal jsem jeho degradaci, málo se investovalo do výstavby, vše bylo zchátralé. Ale zase tu nebyl ten devastující turismus, který se později do Prahy vevalil. Překvapila mě ale jedna věc: měl jsem mnoho přátel, kteří bydleli v krásných pražských bytech, nájem tam byl velmi nízký, několik set měsíčně. Do těch bytů ale nic neinvestovali, všechny své peníze dávali na vybavení chalup. To pro mě byla zvláštnost. Tyhle útěky z města někam do jiného společenství mi připadly dost nesmyslné, přece město má být středem života, ne okrajem chalupářství.

Loni vám vyšla kniha Čas pléthokracie. Jaké je její hlavní poselství?

Je o přeměně veřejných prostorů v „globální digitální mělčiny“, kde už se neformují názorové většiny, ale „náladové většiny“, slepence frustrací, které nemají dost autority. Demokracie jsou proto destabilizované, jak dokazuje třeba zvolení Trumpa prezidentem. Myslím ale, že se v těch mělčinách formuje i nový typ politických aktérů, aktivistická demokracie „digitálně komunikujících zástupců“, které už nepotřebují politické strany, aby reprezentovaly jejich zájmy. Jednají autonomně jako nezávislí jednotlivci a umějí se dohodnout na užitečných akcích bez zprostředkování politických stran. Václav Havel hovořil o postdemokracii, já tomu říkám „pléthokracie“, politika bez stran a placených funkcionářů (od řeckého „pléthos“ — množství).

Kde má dnes filozofie své místo?

Řeknu to takto: K filozofování je člověk odsouzen v době, která je nejednoznačná, kdy má všechno dvě strany, o níž proto říkáme, že je komplexní, nikdo v ní nemá právo na „poslední slovo“. My všichni se tedy musíme stát filozofy, protože v takové společnosti jinak než jako filozof žít nelze. Příkladem budiž pandemie: každý se musí sám rozhodnout, komu bude v záplavě expertních a vědeckých výroků věřit, jakou strategii přijme jako legitimní v boji s pandemií. Nikdo tomu nemůže uniknout, filozofování vládne našim všedním dnům. Já ale někdy definuji filozofii taky radikálně, i když trochu demagogicky: je známo, že vědci při vivisekci vyřezávají psům hlasivky, aby je nerušili svým bolestným nářkem při práci. Filozofie by měla mluvit na místě všech bytostí, kterým mocenský systém vyřezal hlasivky, vzal jim nejen jejich hlas, ale i zkušenosti, bolesti a také jejich pravdy.